

Recenzja

Pracy doktorskiej mgr. Seweryna Kapinosa
pt.: „Tożsamość społeczno-kulturowa emigrantów
polskich po 1989r. W Wielkiej Brytani na przykładzie hrabstwa
Hertfordshire”,
Napisanej pod kierunkiem ks. Prof. dr hab. Witolda Jedyńaka

Współczesna dynamika życia społecznego znajduje się pod silnym wpływem szeroko rozumianych procesów ruchliwości społecznej tak w wymiarze horyzontalnym jak i wertykalnym, endogennym jak i egzogennym. Procesy te m.in. szczególnie ogniskują się na coraz powszechniejszym zjawisku ruchliwości przestrzennej emigracyjnej związanej ze zmianą miejsca lub kraju aktualnego zamieszkania. Katalizatorem tych zmian jest postępująca globalizacja z homogenizacją kulturową i cywilizacyjną świata, która ułatwia procesy adaptacyjne emigrującym ludziom. Ujednoczeniu w wymiarze światowym podlegają m.in. systemy wartości, wzory zachowania, czy normy postępowania. Na przykład często używa się określeń typu: kultura łacińska, chrześcijańskie korzenie europejskości, Europejczyk itp. W wymiarze aplikacyjnym wzorem może być Unia Europejska i stowarzyszone kraje w tym również po 2004r. Polska.

Podobieństwa zachodzące pomiędzy krajami Unii Europejskiej jak: demokratyzacja życia politycznego, gospodarka rynkowa, zbliżone kultury, podobne systemy edukacji- „System boloński”, ujednoczone procedury np. administracyjne, medyczne itp., znajomość j. angielskiego, coraz częściej stanowią podstawy dla podjęcia decyzji przez przyszłych emigrantów o poszukiwaniu nowych warunków życia w innym kraju.

Na tym tle pojawia się kwestia przebiegu procesu adaptacji, akulturacji w narodowo nowym środowisku i wynikające stąd postawy i zachowania w stosunku do ojczystego kraju. Można założyć trzy scenariusze:

- scenariusz pierwszy to proces amalgamacji – pełne wtopienie się emigranta w nowe społeczeństwo i jego struktury państwowe i instytucjonalne, jak również utożsamianie się z jego symboliką i tradycjami
- scenariusz drugi to akceptacja nowych warunków życia i pracy, zasad regulujących współżycie społeczne w zbiorowościach zróżnicowanych kulturowo, ale zachowanie własnej odrębności-tożsamości społeczno-kulturowej związanej z krajem pochodzenia

- w scenariuszu trzecim podłożem emigracji są jedynie czynniki ekonomiczne zakładające czasowość pobytu w wymiarze krótko-średnio lub długookresowym przy zachowaniu pełnej identyfikacji tak w wymiarze przestrzennym jak i świadomościowym z ojczyzną.

Kwestie te tak w wymiarze dedukcyjnym jak i indukcyjnym stanowią przedmiot zainteresowania pracy doktorskiej mgr. Seweryna Kapinosa pt „Tożsamość społeczno-kulturowa emigrantów polskich po 1989r. w Wielkiej Brytanii na przykładzie hrabstwa Hertfordshire” napisanej pod kierownictwem ks.prof.dr hab. Witolda Jedyńaka.

Celem pracy doktorskiej jest udzielenie odpowiedzi na następujące problemy, które nurtują badacza: Czy Polacy przebywający w Wielkiej Brytanii są w stanie zachować swoją tożsamość z wypracowanymi przez pokolenia wartościami? Czy prawdziwe są obawy, że Polacy, którzy wraz z chwilą przystąpienia do Unii Europejskiej opuszczą kraj utracą emocjonalny stosunek do tradycji, historii i roztopią się w ramach nowej struktury i stracą swój specyficzny charakter? Centralnym punktem pracy są badania empiryczne przeprowadzone w 2014 roku wśród Polaków zamieszkujących hrabstwo Herfordshire (s. 12).

Praca składa się z 10 rozdziałów, zakończenia, bogatej bibliografii i aneksu, w którym zamieszczono wzory kwestionariuszy ankiety i wywiadu. W sumie praca jest dosyć obszerna i liczy 368 stron.

Strukturę pracy można rozpatrywać na trzech płaszczyznach: teoretycznej, metodologicznej i empirycznej.

Na płaszczyźnie teoretycznej omawiane są podstawowe kategorie analityczne pracy jak: tożsamość, emigracja, tradycje emigracji Polaków do Wielkiej Brytanii. Przedstawiono przegląd najważniejszych koncepcji dotyczących tożsamości zawarty w pracach amerykańskich pragmatyków, przedstawicieli interakcjonalizmu symbolicznego, psychologii Erika Eriksona oraz współczesnych badaczy między innymi: Anthony Giddensa, Zygmunt Baumana, Aldona Jawłowskiej. W rozdziale II autor analizuje różne wymiary tożsamości jak: jednostkową, zbiorową, społeczną. Prezentuje własną wizję podstawowej kategorii analitycznej, jaką jest tożsamość społeczno-kulturowa, którą rozumie, jako system a więc pewną całość. Odnosi ona jednostkę (nosiciela tożsamości) do pewnej konkretnej rzeczywistości społecznej i kulturowej, w której ingredience strukturalne i kulturowe wzajemnie się uzupełniają. Tożsamość społeczno-kulturowa stanowi, więc synergetyczny efekt relacji między zespołem identyfikacji, zaszeregowania, cenionych wartości i sposobu działania nabytego w trakcie socjalizacji i wzajemnego komunikowania z członkami „własnej grupy”, a relatywnie odmiennymi elementami kultury obcej, z jakimi jednostka styka się w trakcie swojego życia” (s.77). Drugą kategorią analityczną jest emigracja, która jest przedstawiona, jako zjawisko multiaspektowe o charakterze demograficznym, ekonomicznym, politycznym, społecznym i kulturowym. Doktorant dokonuje przeglądu stanowisk poszczególnych autorów jak m.in: Slany, Stokowski, Mansted, Kubiak, Hewstone, Niedźwiecki itp. Z punktu widzenia prezentowanej pracy autor przyjmuje wielowymiarowe rozumienie emigracji, jako: „ruch w przestrzeni fizycznej polegający na przekroczeniu granic państwowych, zmianie środowiska interakcyjnego migranta, zmianie środowiska społeczno-kulturowego, co może oznaczać możliwości transpozycyjności tożsamości” (s.80). W rozdziale III przedstawiono historie i tradycje wyjazdów Polaków do Wielkiej Brytanii z podziałem na okres przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej (do 2004 roku) i po tym okresie. Dosyć szczegółowo analizowano przyczyny popularności Wielkiej Brytanii wśród

polskich emigrantów. Ważną rolę odegrał wprowadzony w 1997 roku program służący aktywizacji brytyjskiego rynku pracy, który m.in. zakładał: zagwarantowanie makroekonomicznej stabilności, wprowadzanie elastycznych reguł na rynku pracy nie rezygnując z ochrony praw pracowniczych (wprowadzono płacę minimalną), reforma systemu podatkowego, program szkoleń i edukacji dla zatrudnionych i bezrobotnych, przeciwdziałanie długookresowego bezrobocia i wykluczenia. Spowodowało to spadek stopy bezrobocia do 4,5% (s.122). Według danych z 2014 roku w Anglii przebywało 790 tysięcy Polaków stanowiących najliczniejszą grupę narodową wśród emigrantów (s.118).

W warstwie metodologicznej obejmującej IV i V rozdział zdefiniowano cel oraz przedmiot badań, sformułowano szereg hipotez badawczych, opisano zastosowane metody i techniki badań, zaprezentowano dobór próby badawczej emigrantów, jak również przedstawiono charakterystykę społeczno-demograficzną emigrantów mieszkających w hrabstwie Herfordshire. Należy podkreślić, że obok celu głównego pracy doktorskiej, jakim jest określenie cech – elementów charakteryzujących tożsamość społeczno-kulturową Polaków przebywających w Wielkiej Brytanii, autor wskazuje również na wartości aplikacyjno-instrumentalne pracy, której wyniki „powinny wskazać drogę pożądanych działań, zmobilizować do intensywniejszych działań instytucje i organizacje w kraju i poza granicami, które statutowo są odpowiedzialne za pomoc Polakom na obczyźnie” (s.133). Wydzielono indeks pięciu problemów szczegółowych związanych z analizą czynników tożsamości społeczno-kulturowej jak również sformułowano odnoszące się do nich hipotezy. W badaniach zastosowano metodę triangulacji obejmującej zarówno techniki dające dane ilościowe jak ankieta oraz dane jakościowe poprzez wywiad ustrukturalizowany. W analizie uzyskanego materiału badawczego posłużono się m.in. metodami statystycznymi. Dobór próby badawczej miał charakter celowy połączony z efektem „kuli śnieżnej”. W sumie kwestionariuszami ankiety przebadano 237 osób a kwestionariuszami wywiadu 21 respondentów. Wydzielone problemy badawcze analizowano w przekroju cech społeczno-demograficznych respondentów jak: wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania w Polsce oraz sytuacja rodzinna.

Empiryczna część pracy prezentuje rozdziały od VI do X których tematyka odpowiada wydzielonym wcześniej 5 czynnikom składających się na indeks tożsamości społeczno-kulturowej emigrantów. Dotyczy to takich spraw jak: poczucie zakorzenienia, udział w życiu społeczno-kulturowym, etniczny obszar tożsamości polskich emigrantów, praktykowanie zwyczajów typowo polskich oraz problematyka religijności polskich emigrantów. Doktorant uzyskawszy materiał empiryczny stara się maksymalnie uwiarygodnić poprzez stosowanie „filtru analitycznego” w postaci weryfikacji ilościowo-jakościowej, stosowanie analizy statystycznej jak również to, co jest szczególnie cenne odwoływanie się do wyników wcześniej prowadzonych badań poprzez innych autorów np. Grabowska-Lusińska (s.173-178); Galasińska; Kozłowski (s.183); Okólski (s.202); Rabikowska (s.272). Każdy z wymienionych rozdziałów zakończony jest wnioskami wynikającymi z uzyskanego materiału badawczego. W ogólnym podsumowaniu pracy autor stwierdza, że „Polacy zachowali kluczowe elementy składające się na identyfikację, zaszeregowania i odniesienia o charakterze typowo polskim, choć emocjonalne i sentymentalne (tradycyjne) ingrediencje odgrywają w tym przypadku kluczową rolę” (s.305). Wynika to z trzech powodów: po pierwsze dobrowolności podjętej decyzji o emigracji, co wyklucza przyjęcie narzuconej przez

motywy i okoliczności strategii adaptacyjnej; po drugie-bliskość kraju pochodzenia oraz kapitał społeczny osłabia poczucie wyobcowania czy zagubienia; po trzecie-polityka multikulturalizmu oraz otwartości społeczeństwa brytyjskiego pozwala na życzliwą koegzystencję i kultywowanie przez grupy etniczne własnej tożsamości (s.305-306).

Kończącą konkluzją doktoranta jest stwierdzenie, że Polacy w Wielkiej Brytanii znaleźli się w sprzyjających warunkach pozwalających na zachowanie tożsamości społeczno-kulturowej wytworzonej w Polsce.

Odnosząc się do całości pracy doktoranckiej mgr. Seweryn Kapinosa należy podkreślić, że poruszana problematyka tożsamości społeczno-kulturowej emigrantów w Anglii w pełni odpowiada tytułowi podjętej dysertacji. Za wzorowe uważam przeprowadzenie analizy w trzech płaszczyznach:

- teoretycznej, w której autor dosyć szczegółowo opisuje podstawowe kategorie analityczne jak: tożsamość społeczno-kulturowa, emigracja, tradycje emigracji do Wielkiej Brytanii;
- metodologicznej z dobrą propozycją zastosowania metody transgulacyjne i wynikających stąd technik badawczych;
- empirycznej, która wnosi nowe wartości poznawcze z punktu widzenia wybranego środowiska badań emigrantów w Wielkiej Brytanii, jak również interpelacji uzyskanego materiału w konwencji ilościowo-jakościowej 5 głównych indyktorów tożsamości społeczno-kulturowej. Za szczególnie cenne uważam dążenie do uogólnień otrzymanych wyników poprzez odwołanie się do analogicznych badań prowadzonych przez innych naukowców.

Jednocześnie zgadzam się z doktorantem, że praca obok wartości poznawczych ma również charakter aplikacyjno-instrumentalny skierowany do instytucji, placówek konsularnych zajmujących się problematyką emigracji w celu wzmocnienia tożsamości społeczno-kulturowej Polaków przebywających poza granicami kraju. Uważam, że dla realizacji tego celu niezbędne jest szerokie upublicznienie pracy doktorskiej w formie książki sponsorowanej np. przez odpowiednie agendy Ministerstwa Spraw Zagranicznych znajdujące się w Wielkiej Brytanii i nie tylko. Biorąc pod uwagę fakt, że proces wydawniczy książki potrwać może około dwu lat chciałbym przypomnieć, że wkrótce upłynie sto lat, a więc ładna rocznica od pierwotnego wydania fundamentalnego dzieła Thomasa Znanickiego poświęconego emigracji pt. „Chłop polski w Europie i Ameryce” (1918-1920). Uważam, że ta rocznica może być ważnym powodem dla wydania książkowej wersji recenzowanej pracy doktorskiej poświęconej podobnym zagadnieniom, ale w innych wymiarach przestrzennych, politycznych, ekonomicznych, kulturowych itp. Radziłbym wykorzystać tę sytuację przez doktoranta.

Przygotowując prace do druku sugerowałbym powtórne przemyślenie pewnych merytorycznych kwestii jak również dokonanie poprawek korektorskich.

Propozycje merytorycznie.

Charakterystycznym dla nauk społecznych i humanistycznych jest wielość różnorodnych definicji dotyczących tego samego pojęcia, czy tej samej kategorii analitycznej w zależności od kierunku lub szkoły, którą reprezentują. Problem ten występuje również w recenzowanej pracy, w której takim pojęciem jest szeroko rozumiana tożsamość. Analiza liczy 70 stron w stosunku do 10 stron poświęconym emigracji. Proponowałbym zmienić układ spisu treści i właściwie rozpocząć od emigracji a raczej ruchliwości społecznej o przestrzennym

charakterze, która stanowi podstawy dla analizy wszelkich kolejnych zjawisk społecznych w tym również analizowanej tożsamości społeczno-kulturowej. Jednak rozważania z tym związane ograniczyłbym od 30 do 40 stron części konceptualnej. W części metodologicznej proponowałbym osobno wydzielić indeks czynników społecznych tożsamości i osobno indeks czynników kulturowych tożsamości a następnie w dalszej analizie opracować główny indeks czynników społeczno-kulturowych tożsamości emigrantów. W części empirycznej należałoby więcej miejsca poświęcić pierwszemu okresowi pobytu na obczyźnie (tydzień, miesiąc). Pozwoliłoby to wydzielić bariery adaptacyjne pierwszego okresu. Może to mieć bardzo ważne znaczenie socjotechniczne. Brak w pracy wykazania współzależności między wykształceniem a aktualnie wykonywanym zawodem w Wielkiej Brytanii. Może obaliłoby to mit „magistra pracującego na zmywaku”. Autor wprawdzie zaznacza, że wielu odniosło sukces życiowy, pokończyło studia z wyróżnieniem, ale brakuje konkretów jak to wygląda w badanej populacji. Wiemy, że badani Polacy są raczej grupą wieloletnich emigrantów, ale nic nie wiemy o stopniu ich zamożności. Jedyna informacja mówi o kupowaniu domów przez Polaków ale to mogą być kredyty, które jak pisze autor są łatwo dostępne. Uważam, że stopień zamożności-miejsce w stratyfikacji społecznej pozostaje w związkach m.in. tendencjami dla spadku lub wzrostu poczucia tożsamości społeczno-kulturowej emigrantów. Brak analizy niektórych bardzo ciekawych pytań dla tożsamości zawartych w kwestionariuszu ankiety np. pytanie 19 – znajomość faktów historycznych i pytanie 37 – znajomość wydarzeń w Polsce i na świecie; pytanie 45 – na co przeznaczają pieniądze zarobione w Wielkiej Brytanii. Wprawdzie w rozdziale VI jest zasygnalizowany problem ale brak pełnej analizy elementów występujących w pytaniu 45. Kontrowersyjnym jest interpretacja doktoranta, że „nie jestem dumny” (wykres 34 s.256) jest równoznaczne z „poczuciem wstydu” (s.257). Uważam to za nadinterpretację tego pojęcia ponieważ bliższe to może być określenia np. że nie ma się czym chwalić. Wątpliwości moje budzi fakt czy osoby, które ukończyły 16 lat (takie dopuszczono do badań s.154) ze względów intelektualnych będą w stanie zdefiniować swoją tożsamość. Nieliczne tabele w tekście, które w rozkładzie odpowiedzi operują liczbami i procentami stwarzają ubogie możliwości interpretacyjne. Proponuje posłużenie się tabelami wielowymiarowymi, które poprzez liczby i procenty pokazują korelacyjne zróżnicowanie cechami społeczno-demograficznymi jak: płeć, wiek, zmiejsce zamieszkania itp. analizowaną kategorię pytania i odpowiedzi. Atrakcyjność przyszłej książki wzmacniałaby wizualność poruszanej problematyki, (której aktualnie brak) jak różnego typu ilustracje np. zdjęcia, strony internetowe, kopie dokumentów itp. mających związek z życiem osobistym i zawodowym emigrantów. W tekście autor często wymiennie posługuje się pojęciami emigrant (tytuł pracy i tekst), migrant, imigrant (spis treści i tekst) uważając je prawdopodobnie za synonimy. Tymczasem według „Słownika wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych” Muza 2004 Władysława Kopalińskiego będą to raczej określenia bliskoznaczne. Naprzykład emigracja m.in. oznacza przesiedlanie się do obcego kraju (s.150); imigracja to osiedlanie się na stałe w danym kraju (s.224), a migracja jest wieloznaczna, ponieważ może oznaczać wędrówkę zwierząt, opanowanie terenów przez rośliny, przesiedlenie jak wędrówki ludzi (s.327). Sądzę, że dla celów pracy merytorycznie ważnym jest aby przyjąć określenie „emigracja”, ponieważ najbardziej koreluje z tematyką pracy. Należy koniecznie uwzględnić te poprawki w wydaniu książkowym. W metryce ankiety (s.356) w pytaniach 2,3 dotyczących okresu pobytu brak rozdzielności powoduje możliwość

podwójnej identyfikacji przez badanego np. pkt. 1 - krócej niż 1 rok; pkt. 2 – od 1 roku do 2 lat itp. występuje dwa razy 1 rok. Zasadą jest przestrzeganie rozdzielności liczbowej w wydzielonych przykładach np. do 1 roku; do 2 lat; od 3 do 4 lat itp.

Propozycje zmian korektorskich.

Doktorant wymieniając cytowanego autora często obok nazwiska podaje jego pełne imię lub tylko inicjały np. jest A. Kłowska ale Hieronim Kubiak; L. Kolarska-Bobińska ale Tadeusz Pilch; Krzysztof Konecki ale E. Jaźwińska itp. To może wskazywać na subiektywne wartościowanie autorów np. pełne imię może świadczyć o wyższej pozycji. Proponowałbym ujednolicić pisownie imion. Uwaga ta nie dotyczy przypisów w nawiasach ponieważ tam pisownia jest ustalona odpowiednio przez wydawnictwo.

Występują sytuacje pomyłek w liternictwie np.

s. 110; jest gen. Stanisław Sosabowski – chyba powinno być Sosnowski

s. 154; jest „jeynie 6%”, powinno być „jedynie 6%”

s. 261; jest „albo Polski”, powinno być „albo Polki”

s.273; jest „w raku” powinno być „w roku”

Pozycje, które są cytowane w tekście (nawiasy) nie znajdują się w spisie bibliograficznym np.:

s.82; w nawiasie jest (Kubiak, Slany 1999 s.245), natomiast w spisie jest Kubiak, Slany 2003rok

s.96; (Kłowska 1996.17) nie ma takiej pozycji w bibliografii

s. 97; Kapinos 2014 – sam doktorant nie zamieścił siebie w bibliografii – co za nadzwyczajna skromność !

s.308; (Sztabiński, Sztabiński 1997, 260) brak w bibliografii

Zdarzają się wypadki występowania w tekście podwójnych stron tego samego tekstu np. s. 117-118.

Radziłbym ażeby przed wydaniem książkowym pracy doktorskiej przejrzał ją dobry stylista, ponieważ autorowi zdarzają się lapsusy językowe np. „wczesne teorie mówiły” (s.93). Czy teorie mogą mówić? – raczej wskazywałyby.

Wymienione uwagi mają głównie na celu zwiększenie komunikatywności i atrakcyjności wydawnictwa książkowego recenzowanej dysertacji doktorskiej i nie przekreślają mojej bardzo pozytywnej oceny. Moim zdaniem rozprawa wnosi wiele nowych wartości poznawczych i aplikacyjnych związanych z warstwą konceptualną, metodologiczną i empiryczną.

Uważam, że recenzowana praca doktorska mgr. Seweryna Kapinosa pt: „Tożsamość społeczno-kulturowa emigrantów polskich po 1989 r. W Wielkiej Brytanii na przykładzie hrabstwa Herfordshire” napisana pod kierunkiem Ks.prof.dr hab Witolda Jedyńaka spełnia wymogi zawarte w „ustawie o tytule i stopniach naukowych” w związku a czym zgłaszam wnioski o uznanie jej jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie autora do dalszego etapu przewodu doktorskiego.

